

ПУБЛІКАЦІЇ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

С. В. Гаврилюк

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ (за листами М. Петрова до П. Батюшкова)

ЛИСТИ МИКОЛИ ІВАНОВИЧА ПЕТРОВА ДО ПОМПЕЯ МИКОЛАЙОВИЧА БАТЮШКОВА

Друга половина XIX ст. - це час утворення в Російській імперії чималої низки науково-громадських осередків, члени яких організовували пошукові експедиції, виявляли та вивчали пам'ятки археології, археографії, етнографії, архітектури, малярства, публікували історико-краєзнавчі та пам'яткознавчі дослідження. З-поміж таких праць, що стосувалися безпосередньо українських земель, яскраво вирізняються серія "Памятники русской старины в западных губерниях" (випуски 1-4, 7, 8) та узагальнюючі історичні нариси про Холмщину, Підляшшя, Волинь, Поділля, Бессарабію. Перші чотири випуски "Памятников..." (1868-1869) присвячувалися старожитностям волинських міст (Володимира-Волинського, Луцька, Острога, Овруча), його сьомий і восьмий випуски¹ з альбомами ілюстрацій та одна монографія - історії та культурним реліквіям Холмщини й Підляшшя, етнічних українських земель, що потрапили під владу Росії в 1815 р. та йменувалися Холмською, або Забужною, Руссю². Процес їхньої підготовки докладно висвітлено в нещодавно виявлених автором цих рядків матеріалах відділу рукописів Російської Національної бібліотеки (далі - ВР РНБ) - листуванні відомого українського вченого другої половини XIX - початку XX ст. М. Петрова з високопоставленим російським чиновником П. Батюшковим (ф. 52, спр. 185).

Необхідність зображення минулого Холмської Русі у вигідному для російського самодержавства і православ'я світлі диктувалася суспільно-політичною ситуацією другої половини XIX ст. Посилення на цій території національних рухів, кульмінацією яких стало Польське повстання 1863-1864 рр., складність релігійної ситуації, зумовлена відкритим або прихованим опором місцевого греко-католицького населення насильницькому об'єднанню з Російською православною церквою в 1875 р., становили серйозну загрозу для позицій російського самодержавства в регіоні та перешкождали здійсненню політики русифікації. Тому зусилля державної машини Російської імперії спрямовувалися на пошуки якомога більшої кількості переконливих аргументів, які б доводили споконвічну приналежність населення Холмщини та Підляшшя до російської народності й російського православ'я. При цьому релігійний фактор мав відігравати чи не найважливішу роль, оскільки шляхом утвердження православ'я в його російському варіанті можна було швидше русифікувати край. Самодержавству мала прислужитися й історична наука. Саме цим пояснюється вихід у світ протягом 1885-1887 рр. сьомого й восьмого випусків "Памятников..." та книги "Холмская Русь. Исторические судьбы Русского Забужья".

У наукових дослідженнях ще й дотепер нерідко стверджується, що автором цих видань був лише П. Батюшков - царський чиновник, ідеолог офіційної російської історіографії, який неухильно дотримувався великодержавних позицій. Однак розшукані у ВР РНБ документальні матеріали переконливо свідчать, що вагома роль у їхній підготовці

належала групі київських учених, серед яких чільне місце посідав професор Київської духовної академії М. Петров (1840-1921).

Чому саме цей учений серед численної когорти тодішніх науковців удостоївся честі бути обраним П. Батюшковим для співпраці з підготовки зазначених пам'яткознавчих праць? Це, на наш погляд, пояснювалося низкою обставин. Серед сучасників М. Петров був відомий як один із найдосвідченіших і найавторитетніших дослідників та знавців археографічних пам'яток Холмської Русі, передусім у галузі церковної історії. Глибиною та різнобічністю відзначалися і його праці про минуле багатьох церков і монастирів регіону, різних конфесій, міжконфесійне протистояння, окремих історичних діячів, що були написані на основі ним же розшуканих джерел. Не менш важливу роль у залученні М. Петрова до підготовки цих видань відіграло те, що він походив з родини російського священнослужителя. На думку П. Батюшкова, вихований у великоросійському дусі вчений мав відзначатися благонадійністю і не міг симпатизувати корінному українському населенню, яке царський чиновник називав "аборигенами"³.

Нами виявлено 52 листи М. Петрова до П. Батюшкова, що були надіслані протягом 1884-1891 рр. з Києва та його передмістя Боярки до Санкт-Петербурга, у яких ідеться насамперед про підготовку сьомого й восьмого випусків "Памятников..." та монографічного дослідження, присвячених історії й старожитностям Холмщини і Підляшшя. 43 із них стосуються безпосередньо Холмської Русі.

Листи М. Петрова, в яких згадується сьомий випуск "Памятников...", обіймають період від травня по серпень 1884 р. Вони дають можливість зрозуміти задум П. Батюшкова щодо структури й, певною мірою, змісту видання. Праця мала складатися з нарисів про окремі сторінки переважно церковної історії Холмщини й Підляшшя, що подавалася відповідно до вимог самодержавної теорії про так звану одвічну приналежність Холмської Русі до Росії. Складовою книги мали стати матеріали про осередки і діячів православної церкви, не пов'язаних з Холмщиною і Підляшшям, але діяльність яких була прикладом захисту православ'я за середньовіччя. У першому з листів, датованому 17 травня, М. Петров дає згоду на участь у підготовці випуску, зокрема погоджується надати П. Батюшкову раніше опубліковану статтю про південнослов'янського полеміста другої половини XVI ст. Марка Антонія Господничича⁴. Учений чесно визнає, що в його статті можуть бути певні лакуни, оскільки у той час він не використав усіх наявних матеріалів про цю популярну серед православних письменників XVII ст. особистість. Дбаючи про авторитет видання, М. Петров висловлює міркування, чи не було б "...более удобным поручить составление статьи о Марке-Антонии кому-либо из славистов, который бы мог восполнить недостающее в моей статье?". І тут же продовжує: "Но если бы Вам все-таки удобно было поручить мне составление требуемой статьи, то я покорнейше просил бы Вас указать приблизительно ее размер".

З подальших листів (від 19 червня та 19 липня) дізнаємося, що П. Батюшков зупинив свій вибір все ж таки на кандидатурі М. Петрова. Для сьомого випуску "Памятников..." ученому доручалося також перекласти один з полемічних творів Господничича та допрацювати власну раніше опубліковану наукову розвідку про три холмсько-підляські монастирі. Остання була написана М. Петровим на основі актів почаївської та дубнівської капітул XVIII ст., виявлених автором серед рукописних зібрань архіву Волинської духовної семінарії, і з'явилася в часопису "Киевская Старина" 1882 р⁵. М. Петров якнайкраще впорався із завданнями, що засвідчує його лист П. Батюшкову від 12 серпня 1884 р.

У процесі підготовки сьомого випуску "Памятников..." накопичилося чимало матеріалів. З огляду на це виник задум восьмого випуску, структура якого практично не відрізнялася б від побудови попереднього. Він мав висвітлювати переважно історію Холмщини і Підляшшя до й після Берестейської церковної унії 1596 р. та біографії її головних дійових осіб. Це засвідчують листи М. Петрова до П. Батюшкова, написані протягом жовтня 1884 - червня 1885 рр. Так, у листі від 2 листопада 1884 р. М. Петров погоджувався на пропозицію П. Батюшкова підготувати для восьмого випуску "Памятников..." велику наукову розвідку, яку вчений називає монографією, про львівського православного єпископа Гедеона Балабана. Водночас він повідомляв, що не обіцяє нових відомостей про цю постать, яка вже достатньо описана в історичній літературі. "Задачу этой монографии, - писал М. Петров, - я со своей стороны полагал бы в том, чтобы собрать, по возможности, все разрозненные сведения об этом Святителе и очертить его жизнь и деятельность в различных отношениях".

З епістолярної спадщини М. Петрова дізнаємося про труднощі, що постали при підготовці статті про життя та діяльність Гедеона Балабана. Тут знаходимо інформацію про результати пошуку потрібних джерел та літератури. Листи свідчать, що при написанні статті М. Петров опрацював, зокрема, "Историю Русской церкви" митрополита Макарія (Булгакова), VI том "Архива Юго-Западной России".

7 лютого 1885 р. М. Петров повідомив видавця, що в чорновому варіанті статтю про Гедеона Балабана завершено, її приблизний обсяг - два друковані аркуші. У цьому ж листі вчений пише, що, напевно, йому не варто було братися за таке дослідження, оскільки "источников много, а еще больше кривотолкований их. Я же не историк, а словесник". М. Петров пояснює, на які саме сторони діяльності цього церковного діяча кінця XVI - початку XVII ст. він прагнув звернути увагу: "В черновой статье о Гедеоне Балабане я старался только осветить с известной точки зрения наиболее крупные факты из его жизни до Брестского собора и истолковать их в пользу Гедеона, а из жизни после означенного собора - раскрыть положительные деяния Гедеона на пользу православия".

Листи характеризують М. Петрова як сумлінного вченого, який прагнув перечитати й критично опрацювати якнайбільше матеріалів про Гедеона Балабана і його оточення. З огляду на це зрозуміло, чому в листі від 7 лютого 1885 р. він просив дозволу дещо затримати переписування чернетки статті. Це було спричинено бажанням дочекатися публікації нових матеріалів про львівського православного єпископа на сторінках "Подольских епархиальных ведомостей" у серії розвідок "Исторические сведения о Львовской, и Галицкой, и Каменец-Подольской иерархии ко времени присоединения Галиции к Польскому Королевству".

8 березня 1885 р. остаточна редакція статті про Гедеона Балабана була відправлена до Санкт-Петербургу. В супровідному листі М. Петров зауважив, що "в высшей степени не доволен ею", пояснюючи це тим, що "о Гедеоне Балабане, после исследования о нем преосвященного Макария Булгакова в IX и X томах его "Истории Русской церкви", едва ли можно сказать что-либо новое и капитальное. Я попробовал сделать только характеристику Балабана на основании "Истории" преосвящ. Макария и указанных в ней источников, и только с 14-го приблизительно пол листа есть в моей тетради и новое. Я рассчитывал найти новые данные о Гедеоне Балабане в недавно вышедшем VI томе Архива Юго-Западной России, но там говорится о другом Гедеоне Балабане, архимандрите Жидичинском, племяннике владыки Гедеона". Отже, М. Петров досить критично ставився до власних історичних розвідок, які готував для "Памятников...". Дбаючи про всебічне висвітлення історичних подій та особистостей, він, як і належить

справжньому вченому, вважав, що цей процес неможливий без ретельного опрацювання всіх доступних документальних джерел і наукової літератури.

Такий підхід до справи цілком задовольняв П. Батюшкова - вимогливого видавця і наукового редактора. Незважаючи на самокритичну оцінку М. Петровим власної статті, він усе ж вмістив її на сторінках восьмого випуску "Памятников..." під назвою "Львовский епископ Гедеон Балабан и его деятельность на пользу православия и русской народности в Галиции и Юго-Западном крае России". Тут же знаходимо ще один історичний нарис М. Петрова - "Униатский лжемученик Иосафат Кунцевич и посмертное чествование его бывшими униатами юго-западной и западной России". В листі від 13 січня 1885 р. П. Батюшкову вчений обґрунтовує своє бачення причин і форм вшанування греко-католицькою церквою архієпископа Йосафата Кунцевича. Він пише: "Мне казалось бы, что нужно ...обратить внимание на хлопоты униатов и особенно базилиан о прославлении этого первого их якобы мученика, на папские буллы по сему предмету, на службу церковную Кунцевичу, на постройку храмов и приделов в честь его, на учреждение "одпустов" и распространение гравированных изображений Кунцевича в народе и проч.". З листів стає зрозумілим також, чому П. Батюшков радився з М. Петровим про те, яким чином подати у виданні цю історичну особу. Справа в тім, що М. Петров уже мав певні напрацювання для характеристики історичного портрета Йосафата Кунцевича. Вони були підготовлені, як зазначав сам дослідник, під час його вчителювання у Волинській духовній семінарії та викладені у праці "Очерк истории базилианского ордена в бывшей Польше", опублікованій у 1870-1872 рр. у "Трудах Киевской Духовной Академии".

Листи М. Петрова до П. Батюшкова свідчать, що у ході роботи над восьмим випуском "Памятников..." учений виконував водночас і функції перекладача листа Йосафата Кунцевича, а також консультанта при підготовці статті "О предоставлении Императору Александру II униатской депутации из Холмской Руси в 1875 г." та доборі ілюстративного матеріалу. Наведені в його листах коментарі до портретів окремих історичних діячів (їх передбачалося вмістити у виданні) та інші приклади дозволяють зробити висновок, що М. Петров цілком перебував під впливом догм офіційної російської історичної науки. Ось що, зокрема, він писав у листі до П. Батюшкова від 27 травня 1885 р. з приводу підготовлених до друку портретів Гедеона Балабана, Іпатія Потія та Кирила Терлецького: "Эти портреты служат живой вывеской жизни и деятельности оригиналов. Особенно выразительными мне показались физиономии умного и энергического Гедеона Балабана и полувоенного, полукатолика Поцея. Интересна и плутоватая полужидовская физиономия Терлецкого".

Листування М. Петрова з П. Батюшковим дає можливість простежити намагання залучити до написання робіт з історії Холмщини та Підляшшя професора Київської духовної академії І. Малишевського та секретаря-діловода київської Археографічної комісії О. Левицького, дізнатися про їхній внесок у розроблення пам'яткознавчої тематики наприкінці ХІХ ст. Зокрема, І. Малишевський готував для восьмого випуску "Памятников..." матеріал про Люблінську унію 1569 р., а О. Левицький - про активних учасників укладення Берестейської церковної унії Кирила Терлецького та Іпатія Потія. Листи дозволяють зробити висновок, що М. Петров виступав не просто посередником у взаєминах П. Батюшкова з цими київськими науковцями, а, найімовірніше, відповідальним за вчасне подання ними обіцяних матеріалів. Так, у листі від 22 березня 1885 р. він інформував П. Батюшкова: "VII-й том Вашего издания, с альбомом, я передал, по Вашему поручению, г. Левицкому 19 сего Марта. Его статьи уже готовы и на днях он намеревался отправить их к Вам".

Найбільший масив листів М. Петрова до П. Батюшкова, що охоплює період від липня 1885 по травень 1887 рр., стосується монографії "Холмская Русь. Исторические судьбы Русского Забужья". В них М. Петров висловлював власне бачення способів підготовки книги: "Я желал бы не только воспользоваться наличным материалом двух выпусков Вашего издания, но и восполнить могущие встретиться в нем пробелы, и затем изложить все это простым, понятным для всех языком, но без всякой уступки местному говору".

З листів дізнаємося також, що М. Петров розробив і подав П. Батюшкову кілька проектів змісту майбутньої книги. Так, наприкінці серпня 1885 р. він запропонував загальний проект, а на початку квітня 1886 р. - більш деталізований, з розбивкою змісту на шість розділів. Саме цей проект став основою книги "Холмская Русь...", написання якої М. Петров розпочав у квітні 1886 р. Однак уже під час друкування праці П. Батюшков вніс власні корективи до її структури, розбивши зміст на сім розділів. Епістолярій М. Петрова за квітень 1886 - лютий 1887 рр. висвітлює роботу вченого над книгою: уточнення і виклад фактологічного матеріалу, добір карт та ілюстрацій, вибір назви, підготовку її чистового варіанту, залучення І. Малишевського до вичитування і правлення тексту тощо.

Книга "Холмская Русь. Исторические судьбы Русского Забужья" вийшла друком у березні 1887 р. накладом 10 тис. примірників. Вона стала не лише першим виданням у спеціальній серії, яка продовжила на значно вищому науковому рівні задум "Памятников русской старины в западных губерниях", а й виявилася одним із перших ґрунтовних узагальнюючих досліджень з історії та пам'яткознавства Холмщини і Підляшшя від найдавніших часів до середини 1880-х рр. Книга прекрасно ілюстрована (45 гравюр, 2 літографії і карта), їй притаманні широка джерельна база, чіткі систематизація та хронологічна послідовність матеріалу, доступність викладу. Серед недоліків - відверта проросійська спрямованість, наявність багатьох фактологічних неточностей, зумовлених тодішнім рівнем розвитку історичної науки. Та за будь-яких умов книга "Холмская Русь..." стала помітним явищем у суспільно-політичному житті Росії кінця ХІХ ст., привернула увагу наукових і громадських кіл до історії етнічних українських земель. Незважаючи на огріхи, вона й сьогодні залишається цінним джерелом вивчення минувшини Холмщини і Підляшшя.

Нижче публікуються окремі листи М. Петрова до П. Батюшкова.

---

¹Памятники русской старины в западных губерниях, издаваемые с Высочайшего соизволения П. Н. Батюшковым. Выпуск седьмой. Холмская Русь (Люблинская и Седлецкая губ., Варшавского Генерал-Губернаторства). - Спб.: Типография Товарищества "Общественная Польза", 1885. - XI + 432 с.; То же. - Выпуск восьмой. Холмская Русь (Люблинская и Седлецкая губ., Варшавского Генерал-Губернаторства). 1885. - X + V + 570 с.

²Холмская Русь [Альбом]. Выпуск 7-8. Рисунки. - 1885. - 33 л. Конвюлот; Холмская Русь [Альбом]. Выпуск 8. Продолжение. - 1885. - 16 л.; Холмская Русь. Исторические судьбы Русского Забужья: с Высочайшего соизволения издано при Министерстве внутренних дел П. Н. Батюшковым, 1887. - XVI + 216 + 62 с.

³Российский государственный исторический архив, ф. 1284, оп. 241, д. 95, л. 14 (Батюшков П. Об изданиях Министерства внутренних дел по Западному краю с 1863 по 1889 год включительно).

⁴ Петров Н. Сплетский архиепископ Марк Антоний de Dominus (Господничич) и его значение в южнорусской полемической литературе XVII века // Труды Киевской Духовной Академии. - 1879. - № 2. - С. 204-227; № 3. - С. 332-355.

⁵ Петров Н. Забытые иноческие обители // Киевская Старина. - 1882. - № 6. - С. 1-46; № 8. - С. 199-242.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 1

Ваше Высокопревосходительство, Милостивый Государь!

Посылаю при сем обещанную мною программу "Холмской Руси" и покорнейше прошу простить меня за некоторое промедление с моей стороны и беспокойство Вам. Я хотел сначала сколько-нибудь ориентироваться в области будущей книги, чтобы прийти к более или менее прочным решениям. В последнее время я главным образом занят был VII и VIII томами Ваших "Памятников", сделал для себя подробнейшее оглавление их и, кроме того, прочитал "Очерк звуковой истории малорусского наречия" Житецкого, 1876 г., "Червенские города" А. В. Лонгинова, 1885 года, и ряд статей преосвященного Модеста в "Холмско-Варшавском Епарх. Вестнике" за 1884 и 1885 годы под заглавием "Холмская Православная Епархия". Хотелось бы прочесть еще "Забужную Русь" Е. М. Крыжановского, 1885 г., но не нашел ее в Киеве. Нельзя ли выслать ее мне?

Прилагаемая программа, при составлении книги, может быть изменена в частностях, но не в главном содержании. К выполнению ее намерен приступить не раньше как с Пасхи... Соображая материал и обстоятельства дела, я смею рассчитывать, что первые три главы могут быть изготовлены и посланы Вам около половины мая и начаться печатанием по крайней мере с начала июня. Не знаю, следует ли и удобно ли будет высылать мои корректурные листы, так как с одной стороны я рассчитываю прожить весну на даче, а с другой - постараюсь об отчетливой переписке рукописи. Приглашать кого-либо в сотрудники при составлении книги я не думаю, да это было бы и неудобно и отразилось бы неблагоприятно на самой книге; но буду просить г. Малышевского, по мере составления глав, прочитывать и, по возможности, проверять их.

При непрерывном печатании книги с июня месяца она, кажется, может быть вся напечатана к сентябрю месяцу.

Относительно платы за труд я еще в прошлом году писал Вам, что отказываюсь определить ее и предоставляю Вашему усмотрению.

Мне казалось бы, что в книге прежде всего должна бы быть помещена карта нынешнего Варшавского губернаторства, с разделением на губернии и с возможно подробным обозначением населенных местностей Люблинской и Седлецкой губерний, которые должны быть исходным пунктом книги.

Без такой карты, - признаюсь, - я иногда очень затрудняюсь в определении нынешнего положения известной местности...

Н. Петров. 5 апреля 1886 г. Киев.

Отдел рукописей Российской Национальной библиотеки, ф. 52, д. 185, л. 25-26.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 2

Ваше Высокопревосходительство, Милостивый Государь!

С благодарностью получил я и брошюру С. Соколова "Холмская Русь", и вырезку из правительственного Вестника, и брошюру Е. Крыжановского "Забужная Русь" (не пущенную в продажу), и наконец две посылки с картами.

"Холмскую Русь" я начал начерно и уже написал несколько листов, но постоянно отрываюсь от нее служебными занятиями.

Мне кажется, что два издания излишни пока будут. В большие подробности я не вдаюсь. О Холме я уже написал и вовсе опустил мифический его период, хотя все-таки полагаю, что этот город существовал и до Даниила. Но о дулебах, - признаюсь, - поместил. Но при редактировании книги, полагаю, удобнее выбрасывать лишнее, чем восполнять недостающее. Включил я в свое писание и удельную княжескую систему, насколько она захватывала Забужье, но по возможности в кратких чертах. Над головоломным определением границ в ранние эпохи тоже не думаю останавливаться.

Относительно Западно-русских и литовских знатных фамилий, окатоличившихся и ополячившихся, буду иметь в виду; но действительно хорошо было бы написать об этом особую монографию. Этот вопрос в 1860-х годах затронут был в брошюре ех-поляка Горжалчинского и, кажется, хорошо известен Оресту Левицкому, много поработавшему для издания актов Юго-Западной России.

Будьте уверены, Ваше Высокопревосходительство, что Ваши советы я принял и буду принимать не иначе, как с глубочайшею благодарностью. С нетерпением ожидаю разъяснения некоторых пунктов при личном свидании в Киеве...

Н. Петров. 22 апр[еля] 1886 г. Киев.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 27.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 3

Ваше Высокопрев[осходительство], Милостивый Государь!

10 июня я выезжаю на дачу в Боярку, но каждую неделю буду бывать в Киеве, а корреспонденция на мое имя будет постоянно пересылаться в Боярку. Поэтому, если бы Вам угодно и нужно было написать мне о чем-нибудь, то прошу писать по прежнему, по месту моей службы.

Получил я по городской почте Вашу карточку, на которой Вы писали об униатском болгарском архиепископе Иосифе. О нем я нашел сведения в печатной брошюре Н. Попова: "Судьбы унии в русской Холмской епархии. Москва. 1874" (стр. 127-128). Полагаю, что этих сведений и достаточно будет.

Моя работа пока идет беспрепятственно. До отъезда на дачу думаю вчерне пройти историю Холмщины до разделов Польши, а к концу июня - окончить и остальное, если станет сил. Работаю до усталости. А затем, с июля предполагается начать детальную отделку и переписку. Но, кажется, полезно было бы мне прочитывать хоть последнюю корректуру книги.

Готовый к услугам Вашего Высокопревосход[ительства]. Н.Петров.

7 июня 1886 г. Киев.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 29.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 4

*Ваше Высокопревосходительство,
Многоуважаемый Помпей Николаевич!*

Долгом считаю уведомить Вас, что сегодня, 28 июня, я окончил начерно историю Холмщины, а с 1 июля начнется переписка. По мере переписки тетради будут передаваться Ив[ану] Игн[атьевичу] Малышевскому и затем пересылаться Вам. Надеюсь всю историю Холмской Руси переслать к Вам не позже 15 августа, а начало ее - около 15 июля. По моему расчету в книжке будет от 15 до 17-ти листов печатных.

Действительно, присылка корректуры замедлит выход книги. В таком случае, я желал бы только перечитать издания до выхода ее в свет, чтобы отметить хотя важнейшие опечатки, если бы таковые оказались.

С глубоким уважением имею честь быть готовым к услугам Вашим Н. Петров.

28 июня 1886 г. Ст[анция] Боярка.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 30.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 5

*Ваше Высокопревосх[одительство],
Многоуважаемый Помпей Николаевич!*

Вчера получил я снимки с карты губерний Люблинской и Седлецкой и вчера же начал штудировать эти карты. Но труд этот оказался слишком кропотливым и медленным: едва ли его можно окончить в две недели. Поэтому я пришел к убеждению, что дело можно сделать проще и легче, поручив граверу выгравировать только те названия, которые находятся в изданных уже картах Щебальского и (если не ошибаюсь*) Риттиха. Возвращаю при сем самые снимки с карт.

Андрей Боголюбский не имел непосредственного отношения к Холмской Руси. Поэтому уместно ли помещать его изображение в издании? Что касается св. Кирилла, просветителя славян, то, мне кажется, его можно поместить вместе со св. Мефодием.

Против формата предполагаемой карты (с названиями из карт Щебальского и Риттиха) я с своей стороны ничего не имею, равно как и против помещения карты г. Лонгинова. Можно пожалеть только о том, что последняя изображает одну Холмщину, без Подляшья и Августовского уезда.

С завтрашнего дня я намерен начать переписку "Холмской Руси".

С глубоким уважением имею честь быть Вашим покорным слугою Н. Петров.

1 июля 1886 г. Боярка.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 31.

---

* Эти карты я оставил в Киеве. - *Авт.*

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 6

*Ваше Высокопревосходительство,
Многоуважаемый Помпей Николаевич!*

Прежде всего извиняюсь в своей опрометчивости. В последнем письме я написал Вам, будто бы Андрей Боголюбский не имел отношения к Холмской Руси; но на другой день по отправке письма, заглянув в свои тетради, я к стыду своему увидел, что Андрей Боголюбский был князем во Владимир-Волынском, к которому принадлежала и Холмщина.

Около трети "Холмской Руси" уже мною переписано и сдано И.И. Малышевскому, который, кстати, просит передать Вам свое почтение. Г. Малышевский советует 1) в примечании к предисловию установить и оправдать какими-либо доводами точное

название края; 2) поместить в примечании изложение княжеской удельной системы в Холмской Руси, как скучное, и 3) вначале каждой главы обозначить подробное ее содержание. Другие изменения и поправки, касающиеся частных дел, я просил г. Малышевского сделать карандашом, чтобы наглядно можно видеть степень участия г. Малышевского в этом деле...

Н. Петров. 14 июля 1886 г. Боярка.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 32.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 7

Многоуважаемый Помпей Николаевич!

Сего 16 августа получил я в Боярке повестку на 200 р. серебром, вероятно от Вас, и сегодня же передам для отправки Вам окончание Холмской Руси. По моему расчету, в книжке будет 15 или 16 печатных листов...

В окончании "Холмской Руси", не смотря на все мое старание сгладить некоторые шероховатости в ходе дела воссоединения холмских униатов, все-таки эти шероховатости заметны, особенно неприятно поражает читателя столкновение униатов с войсками. Все это, говорят, наделал бывший Седлецкий губернатор Громека. Но и умалчить об этих обстоятельствах, по моему мнению, неблагоприятно: на месте, в самой Холмщине, они хорошо памятливы каждому взрослому...

Н. Петров. 16 августа 1886 года. Ст[анция] Боярка.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 35.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 8

Ваше Высокопревосходительство, Милостивый Государь!

Сегодня я отправил корректурные листы и карту Щебальского в Киев, для пересылки Вам. В корректуре я приставил примечания с указанием на источники: сначала цитировал томы Ваших Памятников, а затем и другие сочинения, которыми я пользовался.

Я не останавливался подробно на Августовском и Мазовецком уездах как потому, что о них почти нет сведений, так и потому, что они не входят собственно в пределы Холмской или Забужной Руси - гораздо севернее ее. Точное название - Холмско-Подляшский край. Заглавие книги, по моему мнению, было бы точнее такое: "Судьбы русской народности,

православия и унии в Холмско-Подляшском крае". Я не предлагал этого заглавия на обсуждение И. И. Малышевскому, так как он в настоящее время в Москве.

Относительно селений Полюбиче, Терешполя и Чермо вкрались ошибки в указании уездов, которые я исправил в корректуре. Щекарев есть нынешний г. Красностав. Свечин должен быть в Константиновском уезде, как значится в Ваших "Памятниках" (VII, 239); Рогузно - близ г. Томашева, к северо-западу от него; Луковцы - близ г. Белы, к северо-западу от него. Фамилия Горка* по-польски должна произноситься Гурка.

Получил я авансом деньги 400 р. серебром при письмах Ваших от 5 и 12 августа с благодарностью, и прилагаю при сем расписки в получении этих денег, но в простом письме, так как в Боярке нет приема почты, а есть только почтовый ящик. В случае утраты этих расписок на почте могу выслать их вторично.

Н. Петров. 21 августа 1886 г. Ст[анция] Боярка.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 36.

---

* Тут і далі текст виділено автором листів.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 9

Многоуважаемый Помпей Николаевич!

На последнее письмо Ваше от 25 августа честь имею уведомить Вас, что И. И. Малышевский действительно обещал возвратиться в Киев к 1 сентября и 2 сентября я буду в Киеве и постараюсь увидеться с ним. А пока предлагаю свое заглавие "Холмско-Подляшская Русь" или "Холмско-Подляшская Русь в Привислинском крае" - сочинение, издаваемое... Соответственно этому заглавию должно бы быть изменено и начало первой главы, где показываются пределки только Забужья, и во всей книге заменены слова "Забужье", "Забужная Русь", в смысле названия целого края, словами "Холмско-Подляшская Русь" или "Холмско-Подляшский край".

Никаких древних гравированных портретов князя К. К. Острожского я не знаю. В нашей академической зале нет портрета этого князя, а в музее есть только копия, фототипический снимок с которой с объяснительной статьей издан в "Киевской Старине" за 1884 или 1883 год. Остается из "Киевской Старины" награвировать портрет князя Острожского.

Из Вашей заметки на поле корректуры я усмотрел, что Вы желаете иллюстрировать известие об отрывке древней кормчей, хранящемся при Холмском соборе. В VII и VIII выпусках Ваших "Памятников", сколько помнится, не было этой иллюстрации. Я опасаясь, чтобы не вышло тут какого-либо недоразумения и смешения различных кормчих, а потому считаю нужным сказать, что сведение об этой кормчей заимствовано

мною из статьи преосвященного Модеста в "Холмско-Варшавском Епархиальном Вестнике", 1884 г., № 8.

Н. Петров. 29 августа 1886 года. Ст[анция] Боярка.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 37.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 10

Многоуважаемый Помпей Николаевич!

Посылаю Вам пока первую часть, с поправками и выпусками И. И. Малышевского. Я с своей стороны сделал только поправку в самом начале. Из изменений и дополнений г. Малышевского мне не нравится только тирада на особом вложенном листе о Владимире Васильковиче и построении им Каменца-Литовского, как не относящаяся прямо к Холмской Руси. Цитаты остаются те же, что и в первой корректуре, с прибавлением одной только цитаты на обороте 17-го столбца. Не нравятся И. И. Малышевскому двойные оглавления глав. Он советует или оставить в книге одни только подробные заглавия, или же общие заглавия обобщить еще более, так, чтобы они не были повторением подробных.

Вторую часть и третью он не успел проштудировать. Вторую часть г. Малышевский обещал сократить к 23-му октября, а третью - еще позже. Ему трудно читать вечером, особенно рукопись.

Третью часть я выгладил по Вашим заметкам и приставил к ней резюме. Цитаты будут приставлены к последним двум частям.

И. И. Малышевский желает, чтобы еще раз прислана была корректура в Киев.

При сем возвращаю №№ "Правительственного Вестника" и "Голоса" за 1875 год.

Н. Петров. 19 сент[ября] 1886 г. Киев.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 40.

Листи Миколи Івановича Петрова
до Помпея Миколайовича Батюшкова

№ 11

*Ваше Высокопревосходительство,
Многоуважаемый Помпей Николаевич!*

Сегодня получил я от Вас четыреста руб. (400 р.) серебром и из них на 220 р. прилагаю при сем свою расписку, а 180 р. надеюсь завтра передать И. И. Малышевскому с просьбой

выслать Вам требуемую расписку. Мне остается только поблагодарить Вас, Ваше Высокопревосходительство, за Ваше доверие, оказанное мне поручением составить книжку, за точный расчет и аккуратную высылку гонорара и пожелать полного успеха книжке о Холмской Руси. Для распространения о ней сведений я с своей стороны готов бы был послать по экземпляру книжки в те редакции, с которыми имел или имею некоторые связи, как, напр[имер], в редакции "Журнала Министерства Народного Просвещения", "Исторического Вестника", "Русского Вестника", "Московских Ведомостей", "Странника", "Русского Филологического Вестника" в Варшаве.

Указатель опечаток я послал Вам 3 февраля. Остался непроверенным в отношении опечаток только указатель источников; но я его видел с корректурными Вашими исправлениями. Поэтому, для ускорения выхода книги, он может быть напечатан, по моему мнению, и без моего пересмотра.

Сейчас только-что прочитал в 27 № "Киевлянина" известие о том, что на днях имеет выйти в свет во Львове "История Холмской Руси со времен раздела Польши" ксендза Эмиля Банковского, профессора одной из католических польских семинарий в Галиции. Весьма интересно было бы прочитать ее. Готовый к услугам Вашего Высокопревосходительства Николай Петров.

4/5 февраля 1887 года. Киев.

Там же, ф. 52, д. 185, л. 45.